

**TIJORAT BANKLARINING KREDIT PORTFELIDAGI
MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO‘LLARI
("O‘ZSANOATQURILISHBANK" ATB MISOLIDA)**

Abdullayev Xurshid To‘lqinjon o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklari kredit portfellarida yuzaga kelayotgan muammoli kreditlar (to‘lov muddati o‘tgan, shubhali va qaytmas qarzlar) holati o‘rganilgan. "O‘zsanoatqurilishbank" ATB misolida kredit portfeli tahlil qilinib, muammoli kreditlarning shakllanish sabablari va ularni kamaytirish mexanizmlari ko‘rib chiqilgan. Normativ-huquqiy hujjatlar, bank hisobotlari va xalqaro tajriba asosida, risklarni baholash tizimini kuchaytirish, kredit monitoringini raqamlashtirish, kredit sug‘urtasi va restrukturizatsiya kabi samarali yondashuvlar taklif etilgan. Tadqiqot natijalari O‘zbekiston bank sektorida kredit sifatini yaxshilash va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: muammoli kreditlar, tijorat banklari, kredit portfeli, kredit risklari, O‘zsanoatqurilishbank, restrukturizatsiya, kredit sug‘urtasi, kredit siyosati, bank nazorati, xalqaro tajriba.

Abstract. This article examines the issue of non-performing loans (NPLs) in the loan portfolios of commercial banks, focusing on the case of "O‘zsanoatqurilishbank" JSCB. The study analyzes the structure and causes of problematic loans and proposes effective solutions for reducing their volume. Based on regulatory documents, financial reports, and international practices, the paper suggests strengthening credit risk assessment systems, digitizing loan monitoring, introducing credit insurance, and applying restructuring mechanisms. The findings of the research aim to improve credit portfolio quality and support financial stability in Uzbekistan’s banking sector.

Keywords: non-performing loans, commercial banks, credit portfolio, credit risk, O'zsanoatqurilishbank, restructuring, credit insurance, credit policy, banking supervision, international experience.

KIRISH

Mamlakatimizda moliya-bank tizimini isloh qilish, real sektorni moliyalashtirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda tijorat banklari muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, bank kreditlari iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi sifatida tadbirkorlik subyektlari, kichik va o'rta biznes hamda yirik korxonalar uchun muhim moliyaviy manba hisoblanadi. Shu bilan birga, banklar faoliyatida kreditlash jarayoni muayyan darajada risk va tavakkalchiliklarga ega bo'lib, ularning eng asosiy ko'rinishlaridan biri bu — muammoli kreditlardir.

Muammoli kreditlar (ya'ni, to'lov muddati o'tgan, qaytarilishi shubhali yoki umuman qaytarilmaydigan kreditlar) tijorat banklarining moliyaviy barqarorligiga, likvidligiga va rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Kredit portfelidagi bunday kreditlarning yuqori ulushi bankning risk darajasini oshiradi va umumiy bank tizimining sog'lom ishlashiga tahdid soladi. Shu sababli, ularning oldini olish, o'z vaqtida aniqlash va kamaytirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish nafaqat alohida bank, balki butun moliyaviy tizim uchun dolzarb masalalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi hukumati va Markaziy banki bu borada muhim normativ-huquqiy asoslarni ishlab chiqqan. Jumladan:

- O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil 22-fevraldagi 91-sonli qarori bilan tasdiqlangan *“Bank aktivlarini tasniflash va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash tartibi to'g'risida nizom”**ga ko'ra, banklar kredit portfelini beshta xavf darajasiga ajratishi va ularning har biriga nisbatan ehtimoliy yo'qotishlarga zaxira shakllantirishi lozim.

- 2020-yil 5-maydagi 46-sonli qaror bilan tasdiqlangan *“Kredit risklarini boshqarish tizimi to‘g‘risida nizom”* esa banklar tomonidan risklarni aniqlash, baholash va nazorat qilish tartiblarini belgilab bergan.

- Shuningdek, 2021-yil 7-apreldagi O‘RQ–679-sonli *“Kredit axborot almashinuvi to‘g‘risida”gi Qonun* asosida banklar qarz oluvchilarning kredit tarixini tekshirish orqali muammoli kreditlarning oldini olishlari mumkin.

- Prezidentning 2022-yil 12-apreldagi PQ–194-sonli qarorida esa tijorat banklarida muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish, moliyaviy tiklash va kredit siyosatini takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar belgilangan.

Mazkur normativ asoslar muammoli kreditlar bilan kurashish uchun zaruriy tashkiliy va huquqiy zaminni yaratadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, tijorat banklari, xususan, *“O‘zsanoatqurilishbank”* ATB faoliyatida muammoli kreditlar ulushi hanuzgacha muayyan darajada saqlanib qolmoqda. Bu esa ushbu masalani chuqur ilmiy tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqishni talab qiladi.

Shuningdek, xalqaro tajriba ham ushbu muammoga turlicha yondashuvlarni taklif qiladi. Masalan, AQShda FICO kredit skor tizimi orqali mijozlarning moliyaviy intizomi baholanadi, Germaniyada esa kreditlar davlat kafolati va sug‘urtasi bilan ta‘minlanadi, Hindistonda *“Bad Bank”* modeli orqali muammoli aktivlar alohida tashkilotga o‘tkaziladi, Singapurda esa kredit monitoringi Fintech va raqamli texnologiyalar orqali olib boriladi. Bu tajribalar O‘zbekiston bank sektori uchun muhim saboqlarni o‘z ichiga oladi.

Muammoli kreditlar masalasi nafaqat O‘zbekistonda, balki dunyo miqyosida ham tijorat banklari uchun asosiy moliyaviy muammolardan biri hisoblanadi. Har bir mamlakat o‘zining iqtisodiy modeli, moliyaviy bozorlar rivojlanish darajasi va me‘yoriy muhitiga qarab bu masalaga turlicha yondashadi. Quyida AQSh, Germaniya, Hindiston, Janubiy Koreya va Singapur davlatlarining tajribalari o‘rganiladi.

AQSH – Kredit skor tizimi orqali risklarni oldindan aniqlash

AQSHda muammoli kreditlarning oldini olishning asosiy vositalaridan biri bu – FICO kredit skor tizimidir. Ushbu tizim mijozlarning kreditga layoqatliligini baholashda ularning moliyaviy intizomi, to‘lov tarixi, mavjud qarzlari va boshqa ko‘rsatkichlarga asoslanadi. Har bir fuqaro va tashkilotning kredit balansi real vaqt rejimida kuzatib boriladi, bu esa banklarga qarz olishdan oldin riskni aniq baholash imkonini beradi. O‘zbekistonda ham yagona kredit reyting tizimi joriy etilishi muammoli kreditlar xavfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Germaniya – Kredit sug‘urtasi va davlat kafolatlari orqali xavfni pasaytirish

Germaniyada Euler Hermes va KfW Development Bank kabi institutlar orqali kreditlar kafolatlanadi va sug‘urtalanadi. Xususan, kichik va o‘rta biznes subyektlariga ajratilgan kreditlar davlat tomonidan kafolatlanadi, eksport kreditlari esa Euler Hermes tomonidan sug‘urtalanadi. Bunday mexanizmlar banklarning kredit portfelini xavfsizroq yuritishiga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ushbu tajribani inobatga olib, milliy kredit sug‘urtasi tizimini yaratish va kafolat institutlarini kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Hindiston – “Bad Bank” modeli va aktivlarni markazlashgan boshqarish

Hindiston bank sektorida muammoli kreditlar keskin oshib ketgach, 2021-yilda National Asset Reconstruction Company Ltd. (NARCL) – ya’ni “Bad Bank” tashkil etildi. Bu tashkilot tijorat banklarining eng og‘ir aktivlarini o‘z zimmasiga olib, ularni qayta restrukturizatsiya qilish, sotish yoki tiklash bilan shug‘ullanadi. Shu bilan tijorat banklari o‘z portfellarini sog‘lomlashtirish imkoniga ega bo‘lmoqda. O‘zbekiston bank tizimida ham bu kabi muammoli kreditlarni markazlashgan tarzda boshqaruvchi agentlik yoki fond tashkil etish samarali bo‘lishi mumkin.

Janubiy Koreya – Stress-testlar va ssenariyli tahlil

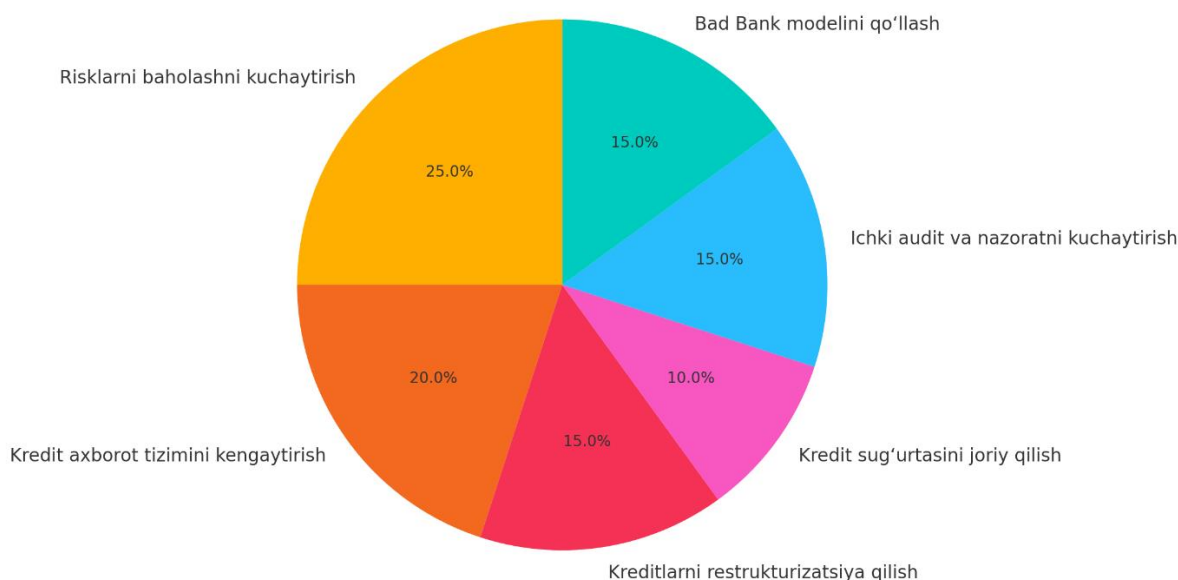
Janubiy Koreya tijorat banklarida muammoli kreditlar darajasini nazorat qilish uchun har chorakda stress-testlar o'tkaziladi. Ushbu testlar yordamida iqtisodiy beqarorlik sharoitida bank portfeli qanday zarar ko'rishi prognoz qilinadi. Bundan tashqari, yuqori xavfli sohalarda (masalan, qurilish yoki chakana savdo) kreditlash uchun alohida ichki cheklovlar joriy etiladi. O'zbekiston banklari uchun bu tajriba kredit risklarini ssenariyli baholash tizimini joriy qilish orqali foydali bo'lishi mumkin.

Singapur – Raqamli texnologiyalar va Fintech orqali monitoring

Singapurda banklar ERP (Enterprise Resource Planning) va Fintech platformalari orqali kreditlarning harakatini real vaqt rejimida monitoring qiladi. Bu tizimlar to'lov kechikishlari, qarz ortishi va boshqa xavflarni oldindan aniqlab, banklarni ogohlantirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda ham raqamlashtirish darajasining ortib borayotgani fonida bunday tizimlarni bank amaliyotiga tatbiq etish imkoniyati mavjud.

Xulosa o'rnida, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muammoli kreditlarni kamaytirish uchun faqatgina nazorat va talablar emas, balki innovatsion texnologiyalar, mustaqil kafolat institutlari, kredit reyting tizimlari va markazlashgan aktivlar boshqaruvi kabi kompleks yondashuvlar talab etiladi. O'zbekiston bank tizimi ham bu yondashuvlarni bosqichma-bosqich o'z sharoitlariga moslashtirgan holda joriy qilishi muhim.

Ushbu maqolada "O'zsanoatqurilishbank" ATB misolida tijorat banklarining muammoli kreditlari tahlil qilinadi, mavjud holatning asosiy sabablari aniqlanadi hamda ularni kamaytirishning normativ, institutsional va amaliy yo'llari taklif qilinadi.

1-rasm. Tijorat banklarida muammoli kreditlarni kamaytirish strategiyalari va ularning ta'sir darajasi

Yuqoridagi diagramma tijorat banklarining muammoli kreditlarini kamaytirish bo'yicha asosiy strategiyalarni va ularning shartli ta'sir ulushini ko'rsatadi.

- Risklarni baholashni kuchaytirish (25%) – Kredit olishdan oldin mijozning moliyaviy holatini chuqur o'rganish, kredit scoring tizimini joriy etish orqali muhim ta'sir ko'rsatadi.
- Kredit axborot tizimini kengaytirish (20%) – Mijozlarning kredit tarixini baholash orqali xavfli qarz oluvchilarni oldindan aniqlash imkonini beradi.
- Kreditlarni restrukturizatsiya qilish (15%) – Moliyaviy qiyin ahvoldagi qarzдорlarni yo'qotmaslik orqali kreditlarning qoplanishini ta'minlaydi.
- Kredit sug'urtasini joriy qilish (10%) – Risklarni boshqa subyektlarga (masalan, sug'urta kompaniyalariga) yuklash orqali bank himoyasini oshiradi.
- Ichki audit va nazoratni kuchaytirish (15%) – Ichki nazorat tizimlari noto'g'ri qarorlar va suiiste'mollarning oldini oladi.
- Bad Bank modelini qo'llash (15%) – Muammoli aktivlarni alohida tashkilotga o'tkazish orqali bank balansini tozalash imkonini beradi.

Diagramma kredit portfelining sog'lomlashuvi uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Har bir chora alohida emas, balki birgalikda qo'llanganda eng katta natija beradi.

XULOSA

Tijorat banklarining kredit portfelidagi muammoli kreditlar bank faoliyatining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim omillardan biridir. "O'zsanoatqurilishbank" ATB misolida o'rganilgan holatlar shuni ko'rsatadiki, muammoli kreditlarning shakllanishiga bir nechta omillar, jumladan, kredit oluvchilarning moliyaviy intizomi pastligi, garov ta'minotining yetarli emasligi, kredit loyihalarining noto'g'ri baholanishi, ichki nazorat mexanizmlarining zaifligi hamda umumiy iqtisodiy beqarorlik sabab bo'lmoqda.

Shuningdek, amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar muammoli kreditlarni aniqlash va ularni hisobga olish tizimini shakllantirgan bo'lsa-da, amaliyotda bu vositalardan foydalanish yetarli darajada emas. Xalqaro tajribadan ma'lum bo'lishicha, rivojlangan davlatlar bu borada innovatsion texnologiyalar, sug'urta tizimi, kredit reytinglari, davlat kafolatlari va "Bad Bank" modellarini muvaffaqiyatli qo'llab kelmoqda.

TAKLIFLAR:

1. Kredit riskini baholash tizimini takomillashtirish
Har bir kredit ajratishdan oldin mijozning moliyaviy holatini chuqur tahlil qiluvchi avtomatlashtirilgan skor tizimlari joriy etilishi lozim (FICO andozasiga o'xshash).
2. Kredit axborot almashinuvi tizimidan faol foydalanish
Yagona kredit byurosi ma'lumotlari asosida mijozlarning kredit tarixini tahlil qilish majburiyati kuchaytirilishi kerak.
3. Muammoli kreditlar uchun markazlashgan boshqaruv tizimi ("Bad Bank") joriy etish
Muammoli kreditlarni tijorat banklaridan ajratib olib, ularni maxsus tashkilot orqali qayta moliyaviy tiklash amaliyoti yo'lga qo'yilishi lozim.

4. Kredit sug'urtasi va davlat kafolati institutlarini rivojlantirish Xavfli sektorlar (masalan, qurilish, QKOB) uchun kredit sug'urtasi va davlat kafolati mexanizmlari ishlab chiqilishi zarur.

5. Ichki nazorat va audit tizimlarini kuchaytirish Banklarda kredit bo'yicha qarorlarni ko'rib chiqish, garov bahosini aniqlash va monitoring qilish jarayonlariga komplayens va ichki auditning qat'iy ishtiroki ta'minlanishi lozim.

6. Xalqaro tajribalarni lokal sharoitga moslashtirish Germaniya, Hindiston, AQSh va Singapur tajribalari asosida O'zbekistonda stress-testlar, ssenariyli tahlil va ERP monitoring tizimlarini joriy qilish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-martdagi PF-5969-son Farmoni. *Bank tizimini isloh qilish va moliyaviy barqarorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida*.

2. Raxmonqulov, S. R. (2022). *Bank ishi asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.

3. Qurbonov, B. T., & Abdurahmonov, Q. X. (2023). "Muammoli kreditlar va ularni boshqarish mexanizmlari." *Moliyaviy tahlil jurnali*, №3, 45–52-betlar.

4. Xolboev, N. N. (2021). *Banklar kredit portfeli sifatini oshirishda risklarni boshqarish usullari*. Toshkent: Ilm ziyo.

5. Karakhanov, A. T. (2020). "Bank kredit portfelining muammoli qismini optimallashtirish yo'llari." *Bank ishi va moliya jurnali*, №2, 18–24-betlar.

6. Qodirov, D. A. (2022). "Bank kreditlarining qaytmasligiga olib keluvchi omillar va ularni oldini olish yo'llari." *O'zbekiston iqtisodiyoti jurnali*, №4, 30–36-betlar.

7. "O'zsanoatqurilishbank" ATB yillik hisobotlari (2022–2024 yillar). www.qurilishbank.uz

8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Tijorat banklarining faoliyati bo'yicha statistik ma'lumotlar. www.cbu.uz

9. IMF Country Report No. 23/65 (2023). *Republic of Uzbekistan: Financial System Stability Assessment*.

10. Basel Committee on Banking Supervision. (2019). *Guidance on Credit Risk and Accounting for Expected Credit Losses*. Bank for International Settlements.